Karol Stojanowski.

Resztki kostne z grobów eneolitycznych ze skurczonemi szkieletami w Białym Potoku

(w pow. czortkowskim).

Les ossements humains des tombeaux énéolithiques à squelettes accroupis de Biały Potok, distr. de Czortków.

Poniżej opisany materjał kostny pochodzi z grobów szkieletowych, publikowanych w zeszycie niniejszym przez J. Kostrzewskiego.[1])

Celem opracowania materjału kostnego jest w pierwszym rzędzie jego djagnoza rasowa. Szkielety jednak z Białego Potoku są tak niekompletne, że pewnego określenia przeprowadzić nie można. Wszystkie sądy w tej sprawie wypowiedziane w niniejszym artykule są tylko przypuszczeniami.

Tabela I.
Pomiary i wskaźniki czaszek z Białego Potoku.

Czaszki	Największa długość czaszki (g-op)	Cięciwa glabella inion (g-i)	Cięc. glab-lambda (g-l)	Najw. szerokość czaszki (eu-eu)	Najw. szerokość czoła (co-co)	Najmn. szerokość czoła (ft-ft)	Łuk czołowy (n-b)	Łuk ciemieniowy (b—l)	Łuk potyl. górny (l—i)	Cięciwa czołowa (n—b)	Cięciwa ciemieniowa (b—l)	Cięciwa potyl górna (l—i)	Wskaźnik szerokościowo-długościowy czaszki	Wskaźnik poprzeczny czołowo-ciemieniowy
Szkielet 1 .	165	—	—	143	—	—	—	—	—	—	—	—	86,7 ?	—
Szkielet 2 .	186	179	178	142	122	97	124	130	70	109	114	66	76,3	68,3

Kości z grobu podwójnego 1—2.

Ze szkieletu pierwszego, który wedle obserwacji Kostrzewskiego wyglądał tak jak gdyby był skrępowany, zostało stosunkowo bardzo mało kości. Są one, jeśli n. p. weźmiemy pod uwagę kości długie, zniszczone i zmurszałe, tak, że nie nadają się do badania zupełnie. Czaszkę, którą wydobyto w stanie pogruchotanym, zdołano w muzeum częściowo skleić. Zachowane zostały jedynie calva i to z odłamaną prawą częścią kości czołowej oraz zniszczone szczęki górna i dolna. Sądząc z bardzo dobrze zachowanego uzębienia szkielet należał do osobnika dojrzałego (adultus). Ramiona żuchwy tworzą stosunkowo bardzo ostry kąt. Zachowana mózgoczaszka posiada bardzo delikatną budowę, wyrażającą się w cienkich kościach czaszki. W „norma occipitalis" czaszka przedstawia się jako pięciobok u góry spłaszczony i lekko zaokrąglony. Największa szerokość owego pięcioboku przypada pomiędzy *tubera parietalia.* Mniej więcej w połowie szwu strzałkowego znajduje się płytka, krotka ale szeroka *„depressio praelambdoidea"*. Na czaszce tej nie można było wziąć właściwie żadnego pomiaru z wyjątkiem największej szerokości czaszki (eu—eu), która wynosi 143 mm. Długość czaszki z powodu zniszczenia kości czołowej w okolicy glabelli nie sposób jest wymierzyć. Wziąłem ten pomiar w przybliżeniu, posiłkując się pomiarem długości lewej połowy czaszki. Do pomiaru tego wynoszącego 160 mm dodałem jeszcze 5 mm. Po takiem sztucznem skonstruowaniu długości czaszki hypotetyczny wskaźnik główny wynosiłby 86,7. Krótkogłowość w neolicie, a specjalnie w neolicie polskim jest czemś bardzo wyjątkowem. Na sto kilkadziesiąt zbadanych objektów czaszki krótkogłowe nie przenoszą 5-ciu. Jeśli chodziłoby o przypuszczalną przynależność rasową, to mogłyby tu wchodzić najprawdopodobniej w rachubę typy λ i χ, stwierdzone w europejskim neolicie.[2]) Bardziej prawdopodobnem

[1]) J. Kostrzewski: Groby eneolityczne ze skurczonemi szkieletami w Białym Potoku (w pow. czortkowskim). Przegląd Archeologiczny t. III, str. 9—17.

[2]) Stojanowski Karol: Szkice z prehistorycznej antropologji Północnej Europy. Lwów, 1926. Kosmos (w druku).

wydaje mi się zaliczenie omawianej czaszki do typu λ ze względu właśnie na występowanie depresji stwierdzonej przeze mnie u typu λ neolitu szwedzkiego, podczas gdy czaszki typu χ są gładkogłowe. Sądząc z delikatności budowy szkielet należał do osoby płci żeńskiej. Szkielet drugi dochował się o wiele lepiej. W lepszym stanie zachowała się przedewszystkiem czaszka. Jest to osobnik dojrzały (*adultus*), sądząc jednak z zużycia zębów starszy od osobnika pierwszego. Czaszka reprezentuje formę, zwaną przez Sergiego *ovoides*, o połolicy cofniętej w tył. Wzdłuż szwu lambdowego obserwujemy wielką ilość kostek śródszwowych. *Arcus superciliares* i *glabella* są dość silnie rozwinięte i uwydatnione. Wedle pomiarów (tabela I) czaszka jest pośredniogłową (wskaźnik szerokościowo-długościowy 76,3) oraz średnio szeroko czołową (wskaźnik poprzeczny czołowo-ciemieniowy 68,3). Zachowane szczęki górna i dolna są tak zniszczone, że nie dadzą się na nich przeprowadzić żadne pomiary.

W stanie o wiele lepszym dochowały się kości długie. Femur prawy w dolnej swej części złamany, nadaje się jednak po prowizorycznem złożeniu do pomiarów. Kość ta jest bardzo silnie rozwinięta, charakteryzuje się silną rzeźbą uwydatnioną w silnym rozwoju *linea aspera*. Całkowita długość femuru w naturalnem położeniu (Pomiar Martina[3]) wynosi 455 mm.

Femur lewy tak samo silnie rzeźbiony, ma niestety ułamaną główkę w ten sposób, że pomiaru długości przeprowadzić nie można.

Tibia prawa, także silnie profilowana, jest na obu końcach lekko zwietrzała. Całkowita długość tej kości (Pomiar Martina l. c.) wynosi 370. Długość tibii lewej, zwietrzałej nieco w górnej części, równa się długości tibii prawej.

Humerus dobrze zachowany, choć w środku przełamany wykazuje długość największą (Pomiar Martina l. c.) 302 mm. Reszta kości długich znajduje się w stanie zniszczonym i nie nadającym się do pomiarów.

Obliczając wzrost osobnika drugiego wedle Manouvriera i Pearsona otrzymujemy dane zilustrowane w tabeli II-giej. W tabeli tej podaje

³) M a r t i n R. Lehrbuch der Anthropologie str. 941 i dalsze. Jena 1914.

Wymiary kości długich oraz wartości wzrostu.

Kości długie	Długość kości	Wzrost wedle Manouvriera dla mężczyzn	Wzrost wedle Manouvriera dla kobiet	Wzrost wedle Pearsona dla mężczyzn	Wzrost wedle Pearsona dla kobiet
Femur szkiel. I	455	167'9	164,4	166,8	161,3
Tibia szkiel. I	370	167,0	165,0	166,6	161,8
Humerus szkiel. I . . .	302	157,1	156,8	158,0	154,6
Wzrost średni szkiel. I.	—	164,0	162,0	163,8	159,2
Femur szkiel. II	401	156,1	152,2	156,7	150,8
Tibia szkiel. II	345	162,2	158,0	160,6	155,9
Wzrost śred. szkiel. II .	—	159,2	155,1	158,7	153,4

obliczenia tak dla mężczyzn jakoteż i dla kobiet, gdyż nie mogę z całą pewnością określić, który szkielet jest męski, a który żeński. Najprawdopodobniej szkielet drugi należał do mężczyzny. Obliczenia powyższe stwierdzają, że wzrost omawianego osobnika wahał się od 163,3 do 164 cm dla mężczyzny, a od 159,2 do 162,1 cm dla kobiety. Stwierdzić jednakże na podstawie zachowania szkieletu jaki typ reprezentuje badany osobnik jest dość trudno. Możemy tu mieć do czynienia zarówno z typem północno-europejskim jak też z typem śródziemno-morskim albo z którymś z elementów wschodnich.

Kości z grobu 3-go.

Kości z grobu 3 zachowało się z wyjątkiem kości dolnych kończyn bardzo mało. Resztki czaszki są tak pogruchotane i zniszczone, że nie da się z nich złożyć żaden większy fragment. Oba femury są zachowane. Budowa ich jest dość delikatna bez zbytnich chropowatości. *Lineae asperae* zaznaczają się bardzo słabo, tak że femur posiada prawie że okrągły przekrój poprzeczny. Femur prawy strzaskany, ale możliwy do wzięcia pomiaru, posiada główkę lekko spróchniałą i zniszczoną. Długość całkowita wynosi 401 mm. Dobrze zachowany femur lewy jest tak samo długi. Obie zachowane tibiae cechuje delikatna budowa. Długość ich wynosi 345 mm. Wedle obliczeń z powyższych pomiarów wzrost tego osobnika był niski, wahający się dla mężczyzn od 158,7—159,2 cm, a dla kobiet od 153,4—155,1 cm.